

Esko Antola -luento Turun Eurooppa-foorumissa 31.8.2023

Erkki Liikanen

Euroopan arvoista ja arvosta

Viime viikolla ilmestyi **Kjell Westön** kirja sotavuosista. Sen nimi alkuperäiskielellä, ruotsiksi, on Skymnig 41, Hämärä 41. Suomeksi kirja ilmestyi nimellä Molly ja Henri. Kirja kertoo tapahtumasta kesällä 1940. Venäläinen hävittäjä oli ampunut alas Tallinasta Helsinkiin matkalla Aeron matkustajakoneen. Kaikki matkustajat olivat kadonneet. Sanomalehdet eivät saaneet kertoa, kuinka asia oli. HBL vihjasi, että ”katastrofin oli aiheuttanut jokin tuntematon tekijä”. Myöhemmin saadun tiedon mukaan koneessa oli lentäjän ja radistin lisäksi 7 matkustajaa.

Edellisellä viikolla saksalaiset olivat marssineet Pariisiin. Liettua oli antautunut samana päivänä. Pian neuvostojoukot menivät Viroon ja Latviaan.

Sitten lainaan kirjan kuvaamia tunnelmia Suomesta:

”tuhansien niukkojen mutta kesäisiksi koristeltujen päivällispöytien ääressä ihmiset – niin vanhat kuin nuoret, köyhät kuin rikkaat – olivat katsoneet toisiaan, nyökänneet miettiväisesti ja sanoneet, *se olisi voinut olla me*”.

Toukokuussa Henry Kissinger täytti 100 vuotta. Tunnetussa teoksessaan Diplomatia Kissinger on käsitellyt Stalinia.

Kissinger kirjoitti: *“Stalin oli hirviö, mutta kansainvälisissä suhteissa mitä suurin realisti – kärsivällinen, terävä-älyinen ja leppymätön”*.

Stephen Kotkin, amerikkalainen professori ja yksi tunnetuimpia Stalin-tukijoita, haastaa Kissingerin käsityksen. Kotkin kirjoittaa, että Stalin oli myös uhkapeluri.

Stalinin neljä uhkapeliä olivat:

1. Maatalouden kollektivisointi, kulakkien tuhoaminen (seurauksena punainen nälänhätä Ukrainassa)

2. Puhdistukset puolueessa ja armeijassa ennen sotaa. (Yksi tunnettu uhri oli marsalkka Tuhatsevski, punainen Napoleon ja säveltäjä Dmitri Sostakovitsin suojelija.)
3. Sopimus Hitlerin kanssa ja Euroopan jako.
4. Suomen talvisota. Suomen ja sen puolustustahdon aliarviointi

Tapasin Kissingerin ja Kotkinin Lissabonissa toukokuussa. Mauno Koiviston Venäjän idea (2001) ilmestyy englanniksi lokakuun puolivälissä. Professori Stephen Kotkin on kirjoittanut kirjasta ja kirjaan suosituksen.

Suomen ulkopolitiikan historian yksi suuria kysymyksiä on ollut: Olisiko talvisota voitu välttää suostumalla Stalinille vaatimuksiin.

Mauno Koivisto käsitteli tätä viimeisessä teoksessaan *Historian tekijät* (2004). Lainaan Koivistoa:

"Toistaiseksi ei ole näyttöä, että Neuvostoliitolla olisi ollut Suomen osalta toisenlaiset suunnitelmat kuin Baltian maiden osalta. Syksyllä 1939 piti siis ensin sotia, jotta voitaisiin uudelleen sopia, kukaties".

Mauno Koiviston syntymästä tulee marraskuussa kuluneeksi 100 vuotta.

Vuoden 1944 kesällä Paasikivi seurasi sodan loppuvaiheita Naantalista käsin. Hän kirjoitti näin:

"Meillä on luotettu oikeuden ja oikeudenmukaisuuden voimaan. Historia ei näytä antavan sille perustetta. Historiaa lukiessaan tulee pessimistiseksi. Valtiot toimivat Staatsräsonin - valtion edun - mukaan. Se on hirveää, blutrotig - veripunaista. "

Ja Paasikivi jatkoi: *"Toistaiseksi ei ole löydetty mitään järjestelmää, joka rajoittaisi Staatsräsonia ja suojelisi toisia valtioita sitä vastaan. Sen rajoitus, sen suhde moraaliin, on kysymys, minkä ratkaisemisesta erityisesti riippuu ensi kädessä pienten valtioiden tulevaisuus, mutta loppujen lopuksi myös suurten ja koko ihmiskunnan menestys... "*

Alkuvuodesta ilmestyi **Osmo Apusen** hieno postuumi teos: Paasikiven pitkä linja. Siellä on tästä enemmän ja Suomen ulkopolitiikan historiasta myös uutta, ainakin minulle.

Kun Paasikivi oli Naantalissa, Mauno Koivisto oli 21-vuotias ja osallistui

Rääppyrannankankaan taisteluun Pohjois-Karjalassa. Hän kirjoitti sieltä isälleen (26.7.).

”Nyt tuntuu siltä, että vihollisen hyökkäykset olisivat löystyneet muualla paitsi täällä meidän lohkollamme. Toivottavasti ryssä siirtää painopisteen, johonkin etelään, vaikka Romaniaakin vastaan. Hitleriä vastaan tehty attentaattikaan ei kuulemma onnistunut. Muussa tapauksessa liittoutuneet olisivatkin voittaneet sodan kivuttomasti yhdellä iskulla. Mutta koska rauhan aika ei ole vielä tullut, ei sitä ihmisvoimin saada aikaan. Kohtalon kulkua ei voi järkyttää. Mutta joka pysyy lujana, se pelastuu.”

19-vuotias Eino Liikanen, oma isäni, osallistui myös Rääpyrannankankaan taisteluihin, haavoittuen siellä lievästi.

Samaan aikaan toisaalla Euroopassa **Jean Monnet** pohti maanosamme tulevaisuutta. Hän oli vakuuttunut, että kansojen välinen keskinäinen riippuvuus on tosiasia ja että hallitsematon nationalismi on sotien perussy.

Monnet’n mielestä sekä Euroopan poliittinen turvallisuus että sen taloudellinen vauraus edellyttävät yhteisen vapaakauppa-alueen luomista. Mutta pelkkä tullien poistaminen ei riitä, vaan tarvittiin unioni muillakin alueilla.

Monnet korosti, ettei Euroopassa voi olla rauhaa, jos valtiot rakentuvat uudelleen sellaisen kansallisen suvereniteetin pohjalle, joka johtaa arvovaltapolitiikkaan ja taloudelliseen suojautumiseen. Jos Euroopan valtiot suojautuvat uudelleen toisiaan vastaan, suurten armeijoiden luominen on uudelleen välttämätöntä. Ja seurauksena on ennen pitkää sota.

Paasikiven ja Monnet’n ajatuksissa on yhtymäkohtia.

Presidentti J.K. Paasikivi kutsui syyskuussa 1946 USA:n suurlähettilään **Maxwell Hamiltonin** luokseen. USA oli kieltäytynyt luottoneuvotteluista Suomen kanssa. Syynä lienee, että rauhansopimusneuvottelut olivat kesken ja myös sotakorvausten suuruus oli epäselvää. Suurlähettiläs oli ottanut esille ”International Bankin” (Maailmanpankin), jonka toiminta oli juuri kesällä alkanut. Suomen pitäisi hakea luottonsa sieltä.

Paasikivi vastasi, että Suomen pitäisi päästä ensin YK:n jäseneksi ja vasta sitten se voisi pyrkiä Maailmanpankkiin. Sitä paitsi liittyminen Bretton Woodsin järjestöihin vaatisi pääomia ja veisi aikaa, Suomella ei ollut pääomaa eikä aikaa.

Paasikivi sanoi vielä Hamiltonille:

”Me tahdomme päästä vaikeuksistamme säilyttäen vapautemme. Sen tähden olemme kääntyneet avunpyynnöllämme länteen. Emme halua kääntyä itään”. Paasikiven sanoissa oli vahva arvolataus.

Paasikiven esittämä järjestys, ensin YK, sitten IMF ja maailmanpankki, vanheni kahdessa päivässä. **Italia** päätettiin ottaa jäseneksi, vaikka se ei ollut allekirjoittanut rauhansopimusta.

Paasikivi laittoi asian liikkeelle. Ulkoministeriön osastopäällikkö **Matti Virkkusen** pyysi kirjeellä Suomen Pankin kantaa mahdolliseen IMF:n ja Maailmanpankin jäsenyyteen. Kaksi viikkoa myöhemmin pääjohtaja **Sakari Tuomiojan** johtama Suomen Pankki antoi laajan vastauksen. Pankki päätyi suosittelemaan, että Suomen tulisi hakea Valuuttarahaston jäsenyyttä.

Suomi jätti jäsenhakemuksen huhtikuussa 1947. Maassa oli **Mauno Pekkalan** johtama hallitus. Suomen jäsenyys hyväksyttiin syyskuussa samana vuonna. Kun asia tuli eduskunnan käsittelyyn, sai se kovaa kritiikkiä SKDL:n taholta. Pääjohtaja Tuomioja korosti, että Puola ja Tshekkoslovakiaakin olivat jäseniä ja Neuvostoliitonkin liittyminen oli vielä mahdollista.

Entä Ruotsi? Suomen liittyessä **Ruotsi** ei ollut vielä hakenut jäsenyyttä. Se halusi ensin varmistua Neuvostoliiton kannasta. Ruotsi haki jäsenyyttä kesällä 1950 ja se hyväksyttiin vuoden 1951 elokuussa, 3,5 vuotta Suomen myöhemmin. Saman tien ruotsalaisesta **Ivar Roothista** tuli Valuuttarahaston toimitusjohtaja. Toinen ruotsalainen, **Per Jacobsson** seurasi häntä tehtävässä.

Marshall-avusta neuvoteltiin samoihin aikoihin. Paasikivi kertoo päiväkirjoissaan, että he olivat K.J. Ståhlbergin kanssa kahdesta asiasta eri mieltä: Marshall-avusta ja YVA-

sopimuksesta. Ståhlberg kannatti Marshall-apua ja vastusti YYA-sopimusta. Paasikiven kanta oli molemmissa päivänvastainen. Suomessa on katsottu, että Suomi joutui Marshall-avusta kieltäytymään poliittisista syistä.

Mutta haluttiinko Suomea ylipäättään mukaan? Tilanne Euroopassa oli jännittynyt. Kommunistit olivat kaapanneet vallan Tshekkoslovakiassa 1948. USA arvioi politiikkaansa uudelleen. Neuvostoliiton naapurimaissa haluttiin olla varovaisempia, koska pelättiin, että Marshall-apu antaisi tälle syyn puuttua maiden sisäisiin asioihin. **Benn Steil** kirjoittaa vuonna 2019 ilmestyneessä tutkimuksessaan:

”Suomi saisi vain lämpimiä ilmauksia Amerikan arvonnasta ja kunnioituksen Suomen erityisasemasta”.

Vielä vuonna 1952 kansallinen turvallisuusneuvosto totesi, että pitää varoa mitään selkeää toimenpidettä, joka antaisi syyn *”drastisille Neuvostoliiton toimille, jotka olisivat haitallisia Suomen itsenäisyydelle”.*

Kuinka suuri oli Marshall-apu? Norjan ja Tanskan saamat apu suunnilleen samansuuruinen kuin Suomen maksamat sotakorvaukset. Suomi maksoi, Norja ja Tanska saivat.

Suomi jäi Marshall-apua varten perustettujen järjestön OEEC:n, myöhemmin OECD:n ulkopuolelle. Kansainvälisen valuuttarahaston jäsenyys turvasi kuitenkin pääsyn GATT:n jäseneksi, mikä oli ulkomaankauppanne kannalta tärkeää. Maailmanpankin lainoilla oli myös suuri merkitys.

Suomesta tuli OECD:n jäsen vasta vuonna 1969, kolme vuosikymmentä myöhemmin. Urho Kekkonen oli kolmannella kaudella ja Mauno Koivisto ensi kertaa pääministeri.

Sodan jälkeiset vuodet olivat sisäpoliittisesti kiihkeää aikaa. Mauno Pekkalan kansanrintamahallitusta seurasi K.A. Fagerholmin vähemmistöhallitus. Sen muodostamisessa presidentti Paasikivellä oli vahva ohjaus.

Paasikivi oli jo ennen vaaleja sanonut ”vain SDP:n pystyvän estämään Tshekkoslovakian kaltaisen kehityksen Suomessa”. Paasikiven päiväkirjat kertovat elävästi tuosta ajasta. Paasikivi korosti edelleen, että ”turhan hälinän välttämiseksi” kabinetti on syytä pystyttää mahdollisimman nopeasti.

Poliittisista tunnelmista kertoo myös hallitusohjelma. Se korosti Suomen olevan *Pohjolan vapaa valtio. Hallituksen tärkein tehtävä on kansanvaltaisen valtiojärjestyksen lujittaminen. ”Valituille elimille on annettava työrauha ja oikeuslaitoksen riippumattomuus säilytettävä.”*

Arvokysymykset olivat näin vahvasti esillä hallitusohjelmassa. Nämä teemat ovat hyvin tuttuja tänäänkin, EU:ssa ja maailmalla.

Euroopan Hiili- ja teräsyhteisön perustamista ja integraatiokehitystä yleensä Suomi seurasi kaukaa. Kun **Robert Schuman** teki **Jean Monnet**’n laatiman aloitteen yhteisöstä, oli se sensaatio maailmalla.

Ensimmäinen raportti Suomen Pariisiin lähetystöstä Helsinkiin saapui kuitenkin vasta syyskuussa 1950, neljä kuukautta myöhemmin.

Vuonna 1953 **Robert Schuman** jäi pois Ranskan hallituksesta. Samaan aikaan ulkomaankauppaliitto haki tunnettua puhujaa tilaisuuteensa. Pariisin lähetystön lehdistöneuvos **Heikki Brotherus** oli tutustunut Schumaniin kveekarien tilaisuuksissa. Lehdistöneuvos tapasi hänet päivä sen jälkeen, kun Schuman oli vetäytynyt hallituksesta ja pyysi häntä puhujaksi Helsinkiin. Ministerin kalenteri oli tyhjä. Mikä ajoitus. Schuman suostui saman tien.

Ulkomaankauppaliiton johto oli ihastuksissaan. Mutta ulkoministeriö ei. Brotherus sai kirjeen kansliapäällikkö **Päivö Tarjanteelta**, joka syytti häntä omavaltaisesta toiminnasta. Ulkoministeriö pyysi myös Ranskan Helsingin lähettilästä peruuttamaan suunnitellun Schumanin vierailun.

Paasikivi toteaa päiväkirjoissaan ulkoministeri **Ralf Törngrenin** viikoittaisen käyntinsä yhteydessä sanoneen, että ulkomaankauppaliitto haluaa tehdä Schumanin vierailusta suuren jutun, mutta hallitus ei pidä päivällistä, eikä osoita muutakaan huomiota.

Robert Schuman saapui Suomeen vierailulle ja hänen vierailunsa sai suuren huomion lehdistössä. Schuman korosti esitelmässään, että kaikki sodat ovat saaneet alkunsa juuri kuuden valtion parissa. *"Tekemällä vaarattomaksi tämän sotapesäkkeen olemme tehneet jotain todella oleellista Euroopan rauhan hyväksi"*, tiivistä Schuman.

Presidentti Paasikivi oli esitelmätilaisuudessa läsnä ja otti myös Schumanin vastaan. Paasikivi kertoi päiväkirjoissaan sympaattisista vaikutelmistaan. Schuman oli uskonut, että antagonismi Ranskan ja Saksan välillä saadaan vähitellen pois. Hiili- ja teräslitto vaikuttaa siihen osaltaan. Paasikivi jatkoi: *"Minä selvitin omaa kantaani ja Suomen asemaa. Hän ymmärsi sen hyvin. Schuman on tosiaan intelligentti ja miellyttävä mies"*.

Vuonna 2017 ilmestyi teos Varjo Suomen yllä, Stalinin salaiset kansiot. **Kimmo Rentolan** toimittamassa osassa julkaistaan **V. Zenihovin** muistio keskustelusta pääministeri Urho Kekkosen kanssa. Näihin muistioihin pitää suhtautua varauksella, ne ovat yhden osapuolen selostus.

Siinä sanotaan: *"Kekkonen oli kuulemma suoralta kädeltä hylännyt mainitun Rytin ja Kahman esityksen, mutta nämä olivat silti "häpeämättömyyttään" kutsuneet R. Schumanin Suomen Ulkomaankauppaliiton nimissä. Kutsu oli esitetty ilmeisesti J.V. Stalinin sairastuttua"*.

Presidentti Urho Kekkonen teki vuonna 1962 valtiovierailun Ranskaan de Gaullen kutsusta. Hän tapasi myös Jean Monnet'n vierailun aikana. Miten se oli mahdollista.

De Gaullen ja Monnet'n huonoista väleistä kertoo Ranskan presidentin ja presidentti Eisenhowerin keskustelu aikaisemmin Pariisissa. Eisenhower kertoi arvostavansa kovasti Jean Monnet'ta ja kysyi, mitä hänelle kuuluu. De Gaulle vastasi, että Monnet tekee kuulemma hyvää konjakkia, miksi hän ei keskity siihen.

Kekkonen ja Monnet tapasivat Alvar Aallon suunnittelemana Louis Carrén talolla, Pariisin ulkopuolella. Helsingin Sanomat kertoi yhden palstan uutisella siitä, että Kekkonen oli tavannut ”Euroopan isän”. Tämä oli pirteä ikäisekseen.

Mutta miten se järjestettiin ja kuka otti aloitteen? Kysyin asiaa tuolloin Pariisin lähetystössä palvelleilta, nyt edesmenneiltä **Ossi Sunellilta** ja **Matti Häkkäselältä**. Molemmat sanoivat samaa. Jean Monnet oli galleristi Louis Carrén naapuri. Carré kutsui yksinkertaisesti naapurinsa kylään. Ei lähetystöllä ollut mitään tekemistä sen kanssa. Maire Gullichsen istui samassa pöydässä. Raporttia keskustelusta ei ole.

Euroopan Hiili- ja teräsyhteisön pohjalle rakennettiin **Euroopan talousyhteisö, EEC**, vuonna 1957. Se osoittautui suureksi kaupan vapauttajaksi. Ulkopuolelle jääneiden piti tehdä jotain. Britannia ottikin johdon ja mukaan liittyi puolueettomia maita. Neuvottelut vapaakauppa-alueen perustamisesta etenivät ripeästi. Tammikuussa 1960 allekirjoitettiin **Tukholmassa sopimus**. Mukaan tulivat UK, Ruotsi, Norja, Tanska, Itävalta, Sveitsi ja Portugali.

Suomessa tätä seurasi pitkä prosessi. Ensin tarvittiin yhteinen käsitys siitä, mikä on maan tavoite. Sitä luomaan perustettiin ulkomaankaupan neuvottelukunta, jossa saatiin aikaan konsensus. Oli turvattava Suomen kaupalliset edut ja samalla pyrittävä pitämään rajasuoja mahdollisimman korkeana.

Ongelma oli Neuvostoliiton suhtautuminen: EEC oli sen mukaan NATOn liittolainen eikä myöskään EFTA:a säästetty kritiikiltä. Edellä mainittu V. Zenihov pyysi vakuutusta, ettei Suomi liity tämän ns. ulkoseitsikon jäseneksi. Neuvostoliitto tulisi vetoamaan YYA-sopimukseen sen estääkseen. **Ahti Karjalaisen** päiväkirjamerkinnän mukaan vakuutus myös annettiin.

Suomen kaupallisten etujen turvaamiseksi jälkeen kehitettiin FinnEFTA. Suomi sai liitännäisjäsenenä pääsyn EFTA:n markkinoille, mutta ei paikkaa päätöspöydässä. Kekkonen sai Neuvostoliiton hyväksymään ratkaisun. Ensin Kekkonen 60-vuotipäivillä Helsingissä **Hrustsov** ilmoitti, ettei Neuvostoliitolla ei periaatteessa ole mitään Suomen EFTA-kytkentää vastaan. Syksyllä Moskovassa sovittiin, että Neuvostoliitto sai samat edut kuin EFTA-maat.

Suomi haki EFTA:n täysjäsenyyttä vasta 1984 ja jäsenyys toteutui vuoden 1986 alusta eli 25 vuotta myöhemmin.

EFTA ei ollut pysyvä ratkaisu Britannialle. Maa haki EEC:n jäsenyyttä jo kaksi vuotta myöhemmin 1961. De Gaulle pysäytti aiheet. Vasta de Gaullen eron jälkeen tilanne muuttui. **Charles Pompidousta** tuli Ranskan presidentti ja konservatiivien **Edward Heathista** maansa pääministeri. Jäsenneuvottelut käynnistyivät toden teolla.

Vuonna 1973 Britannia jätti EFTA:n yhdessä Tanskan ja Irlannin kanssa. Suomi ja muut EFTA-maat jäivät kylmään. Suomen kauppapolitiikan tärkein pyrkimys oli saada aikaan vapaakauppasopimus EEC:n kanssa.

Tavoitteena oli vastaava, puhtaasti kaupallinen sopimus, kuten oli tehty EFTA:n kanssa, ei muuta. Neuvottelut saatiin päätökseen heinäkuussa 1972, mutta sopimus ainoastaan parafoitiin, sitä ei allekirjoitettu.

Maassa oli **Rafael Paasion** vähemmistöhallitus. Sen varapääministeri oli Mauno Koivisto. Allekirjoittamiseen haluttiin lopulta laajapohjainen hallitus. Ajankohdan ratkaisi taas se, milloin Kekkonen katsoi voivansa liikkua. Sopimuksen ulkopoliittinen kohtalo oli avoin.

Presidentti Kekkonen toimikautta jatkettiin ensin vuoden 1973 maaliskuussa poikkeuslailla ja marraskuussa eduskunta ratifioi EEC-vapaakauppasopimuksen. Todettiin, että ”*asioilla on sisäinen looginen yhteys*”.

Viime kuukausina on kysytty, kuinka vanhoja asioita saa kaivella. Näistä 50 vuotta vanhoista on kysytty viime kuukausiin asti.

Kun Turussa ollaan, on myös syytä todeta, että Turun yliopistossa tutkimusryhmä selvittää parhaillaan Suomen Teiniliiton historiaa. Tutkimus ulottuu vielä kauemmas. Siitäkin on pian 52 vuotta, kun olimme Ilkka Kanervan kanssa vastaehdokkaana Teiniliiton puheenjohtajan vaalissa Turun konserttitalolla. Ikestä ilmestyi juuri kirja. Vanhoja saa muistella tai vaikka kaivella.

Mihail Gorbatsov nousi Neuvostoliiton johtoon vuonna 1985. Saman vuosikymmen lopulle ajoittui myös tärkeiden arvokysymysten nousu Suomen ulkopoliittikan esityslistalle. Suomi liittyi Euroopan neuvostoon 1989. Merkittävä askel ihmisoikeuksien osalta.

Itävalta oli hakenut jäsenyyttä vuoden 1989 kesällä ja Ruotsi vuoden 1991 heinäkuussa. Ruotsi ja Suomi menivät eri tahtia. Suomessa keskustelu oli kesken. Ruotsia on syytetty, ettei se riittävästi informoinut Suomea. Se olisi ollut oikein, mutta olisiko se muuttanut kesällä 1991 Suomen politiikkaa? Neuvostoliitto oli suurvalta ja Suomella oli YEA-sopimus.

Esko Antolan lisäksi kaksi merkittävää vaikuttajaa oli esiintynyt EU- jäsenyyden puolesta Suomessa jo aikaisemmin. **Paavo Lipponen** arvioi vuonna 1989, että EY- jäsenyys tulee esille seuraavalla vuosikymmenellä. Vuoden 1990 huhtikuussa hän esitti, että kaikki pohjoismaat hakisivat EY:n jäsenyyttä. Lipponen oli tuolloin Ulkopoliittisen instituutin johtaja. Lipponen sai kannanotostaan pyyhkeitä Koivistolta ja Sorsalta viestintuojan välittämänä.

Ilkka Suominen piti puolestaan EY-jäsenyyttä pohjustaneen puheensa vuoden 1990 elokuussa ja paikka oli puolueen eurooppalaisen veljesjärjestön, EDU:n kokous Helsingissä. Hän puhui varovaisesti kymmenen vuoden sisällä tehtävästä ratkaisusta. Kokouksen yhteydessä presidentti Koiviston järjesti pienimuotoisen vastaanoton. Koivisto oli nähnyt puheen etukäteen ja sanoi Suomiselle ohimennen: ”*Jaa, sää sanosit. Et me ollaan kymmenvuoden aikana siel’ EY:ssä. Mä olen sanonu et me ollaan kuuden vuoden aikana. Ei me niin kauhhest eri mielt olla.*”

Lipponen sai ankarammat nuhteet, niin omina pidettyjä yleensä kohdellaan. Oleellisinta lienee, että presidentti Koivisto halusi pitää aikataulun omissa käsissään. Niin hän pitikin, loppuun asti.

1990, 30 vuotta sitten

Siirryin Suomesta Brysseliin vuoden 1990 syksyllä. Oli tapana, että nuori suurlähettiläs pääsi kaikille esittäytymään. Näin tapahtui. Käytin tilaisuutta hyväkseni ja tein aina yhden saman kysymyksen.

”Mikä on EU:n ydinajatus?” Vastaus parhaimmillaan oli hyvin tiivis: ”Voimankäyttö korvataan lainkäytöllä”. Use of force is replaced by use of law. Niels Erbsöll oli neuvoston pääsihteeri ja osasi kirkastaa ydinasiat.

Toinen arvostettu kollega jatkoi: *Jotta se toimii, EU:n päätöksenteon pitää olla ei-hegemonista, mutta tehokasta. Siksi määräenemmistöjä tarvitaan. Philippe de Schoutheete, Belgian pysyvä edustaja tiivistä.*

Vuonna 1991 tapahtumien tahti oli kiihkeä. Kesällä oli epäonnistunut vallankaappausyritys Moskovassa ja jouluna hajosi Neuvostoliitto.

EU samalla kohti Maastrichin huippukokousta. Joulukuussa 1991 löytyikin yhteisymmärrys perussopimuksesta. Talous- ja rahaliitto sai aikataulun. Yhteisessä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa päätettiin myös edetä. Yhteisen puolustuksen sanottiin toteutuvan ”á terme” savoksi, ”aekanaan”.

Lisäksi puheenjohtajamaa **Hollanti** esitti monille yllättäen, että laajentumisneuvottelut aloitettaisiin **Itävallan ja Ruotsin** kanssa. Tämä oli sokki Suomessa. Kuljetaanko nyt eri jalkaa? Onko Suomi pudonnut junasta, kysyi toimittaja EU-virkamieheltä. Niin kuin sen voi sanoa, oli vastaus.

Huippukokouksen jälkeen tehtiin Brysselissä maan johdolle arvio jäsenyyden aikataulusta. Jos halusimme varmistaa, että Suomi neuvottelee Itävallan ja Ruotsin rinnalla, jäsenyyttä piti hakea vuoden 1992 helmi- tai viimeistään maaliskuussa.

Raportti lähti sunnuntaina 15.12.1991. Maanantai-aamuna ministeri **Pertti Salolainen** soitti. Presidentti oli kysynyt kantaa esitettyyn aikatauluun. Koivisto valmistautui päätöksiin.

Joulupäivänä 1991 Neuvostoliitto hajosi. Neuvostovalta oli kestänyt 74 vuotta ja 50 päivää. Vuoden 1992 tammikuun alussa presidentti Koivisto liikkui. Muistelmiensa mukaan Koivisto sanoi tammikuun 10. päivänä pääministeri **Esko Aholle**, että ellei hakemusta jätetä, jää katsomatta sellaiset kortit, jotka pitäisi katsoa. Tammikuun lopulla hän kertoi puhuvansa EU-jäsenyydestä valtiopäivien avajaisissa. ”Lupasin hallitusta tässä asiassa tukea puheessani valtiopäivien avajaisissa”, kirjoitti hän.

Mauno Koivisto tiivistä viestinsä valtiopäivien avajaisissa helmikuussa 1992:

”Yhdentymisen etenee Länsi-Euroopassa ja meidänkin on tehtävä oma valintamme” ”Me käytämme valinnanvaramme parhaiten hakemalla EY:n jäsenyyttä ns. lyhyemmän kaavan mukaan”.

Sitten tuli perinteinen kaupallinen etu:

”Kun me olemme riippuvaisia ulkomaankaupasta, me olemme riippuvaisia myös muualla tehdyistä päätöksistä. Tällöin on parempi, että meillä on ääni siellä, missä päätöksiä tehdään, kuin että ei ole”.

Koivisto korosti aina kahta asiaa: Ensinnäkin haluamme paikan sen pöydän ympärillä, missä päätökset tehdään. Ja toiseksi: ”Kertokaa siellä, ettemme tuo tullessamme ongelmiamme”. Jälkimmäinen oli tärkeää. Kun liitymme EU:hun, hyväksymme sen säännöt ja arvot.

Jäsenneuvottelujen aikana Suomi alkoi kiinnostaa Brysselissä uudella tavalla. Miksi Suomi on erilainen? Miksi Suomi pyrki marginaalista ytimeen?

Sama Philippe de Schoutheete tiivistä kerran: *”Kun on maantieteessä etäällä, kannattaa olla päättäjänä ytimessä?”*.

Kun neuvottelut etenivät, hakijamaiden kansalaismielipide kiinnosti yhä enemmän. Syyskuussa 1993 Max Jakobsonille esitettiin kysymys: *”Miksi suomalaisen kannattavat jäsenyyttä, ruotsalaiset epäröivät ja norjalaiset ovat vastaan?”*

Max Jakobson: *”Norjalla on NATO, Ruotsilla on Suomi, Suomi on yksin.” Miettikääpä sitä.*

Maaliskuu 1.3.1994 neuvottelut tulivat loppusuoralle aamulla. Mauno Koivisto oli virassa viimeistä päivää, puolilta päivin vaihtui presidentti.

Koivisto kertoo muistelmissaan. *’Klo 9.45 Erkki Liikanen soitti Brysselistä: ”Täällä on syntynyt uusi vakava yritys sopimukseen”. ”Vielä tänään”, kysyin.’*

Neuvottelut venyivät kuitenkin vähäpätöisestä syystä illansuuhun. Silloin oli presidenttinä jo Martti Ahtisaari.

Vuosikymmen sitten Mauno Koivisto tiivisti testamenttinsa. Oli hänen 90-vuotispäivänsä:

”Kuuluin siihen sukupolveen, joka taisteli itsenäisyyden puolesta. Sitten kuuluin siihen sukupolveen, joka työskenteli integraation puolesta, jotta saisimme lisää vaikutusvaltaa. Pessimistit olivat väärässä. Malja rauhalle ja työlle!”

Entä mitä ovat olleet ja ovat nyt suuria kysymyksiä EU:n arvoille ja arvolle?

1. EU:n laajentuminen ja arvot.

Kun EU:n suureen laajentumiseen Keski- ja Itä-Euroopan maihin valmistauduttiin, arvokysymykset olivat vahvasti esillä. Tämä oli EU:n omaa tuoretta historiaa. Kreikka, Espanja ja Portugali eivät liittyneet Euroopan unioniin vain taloudellisista syistä, vaan myös vakiinnuttaakseen demokraattisen kehityksen diktatuurien jälkeen.

EU:n Kööpenhaminan huippukokous vuonna 1993 päätti, että jäsenyys edellyttää vakaita instituutioita, jotka turvaavat oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja vähemmistön oikeuksien kunnioittamisen. Itsenäinen oikeushallinto, sen rakenne ja toiminta olivat erityisen huomion kohteena.

Arvot ovat nykyisin osa perussopimusta. Ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen, vapaus, kansanvalta, tasa-arvo ja oikeusvaltio.

Uusien jäsenmaiden taloudellinen yhdentymisen on mennyt hyvin. Elintason nousu on ollut voimakasta. Kansalaiset uusissa jäsenmaissa suhtautuvat Euroopan unioniin myös myönteisesti tai erittäin myönteisesti.

Mutta suurta huolta kuitenkin aiheuttaa joidenkin välinpitämättömyys oikeusvaltion periaatteita ja itsenäisiä instituutioita kohtaan. Näissä asioissa ei voi tehdä kompromisseja. Vaikeitakin vaiheita voi tulla eteen. Periksi ei voi antaa.

2. Kiinan WTO:n jäseneksi 2001. Tieto- ja -viestintätekniiikan vallankumous.

Globalisaatio

Deng Xiaoping tuli Kiinan johtoon 1980-luvun alussa. Yksityiselle sektorille annettiin lisää tilaa. Kiina liittyi WTO:n jäseneksi vuonna 2001. Kiina siirtyi kohti markkinataloutta ja avasi markkinoita ulkomaisille yrityksille.

Kiinan vientisektori kasvoi voimakkaasti ja Kiinaan virtasi ulkomaista tuotantoa ja osaamista. Yksityiset yritykset Kiinassa olivat kasvun tärkeä vauhdittaja. Kiinan avautuminen oli globalisaation keskeinen tekijä.

2000-luvulla Kiinan talous on kasvanut voimakkaasti. Kansantuote on viisinkertainen, viennin arvo kymmenkertainen ja Kiinasta on tullut maailman toiseksi suurin talous.

Tästä on myös muu maailma hyötynyt. Hinnat laskivat ja hyvinvointi lisääntyi. Kasvua ja alhainen inflaatio samaan aikaan. Great moderation.

Toisaalta työvoimavalttaisten työpaikkojen siirtyminen Kiinaan ja muihin nouseviin talouksiin johti ongelmiin. Työttömyys kasvoi kehittyneissä maissa ja seuraus oli populismin nousu. Nähtiinkö tämä kaikki etukäteen oikein? Ei nähty tai ei ainakaan valmistauduttu.

Vuonna 2003 syyskuussa moni komissaari kävi Kiinassa, minäkin siinä joukossa. Yksi pysyvä aihe oli sääntely-yhteistyö. WTO-jäsenyys antoi Kiinalle mahdollisuuksia, mutta ehtona oli, että Kiina itse avaa markkinoita ja parantaa yritysten toimintaympäristöä. Paljon oli vielä tehtävä.

Toinen aihe oli ICT, tieto ja viestintätekniiikka. tietoyhteiskunta. Pidimme vuonna 2002 EU:n ja Kiinan tietoyhteiskuntakonferenssin, vastapuoleni oli tiede- ja tutkimusministeri. Puhuimme yhteistä kieltä tietotekniikan alueella. Säännösten ja kaupan esteiden puolella oli enemmän tehtävää.

Tapasimme seuraavan vuoden syyskuussa uudelleen Kiinassa. Vuoden 2003 helmikuussa oli Kiinassa puhjennut SARS-epidemia. Se tuli julkiseksi huhtikuun 1. päivänä, koska tuolloin ILO:n virkamies, suomalainen **Pekka Aro**, hakeutui sairaalahoitoon Pekingissä. Hän menehtyi viikkoa myöhemmin.

Kerroin ministerille ystävänä Pekka Aron kuolemasta SARS-viruksen uhrina. Ministeri kertoi tuntevansa hyvin Pekka Aron tapauksen ja esitti osanottonsa.

Hän kertoi olleensa SARS-eristämistoimia valmistelleen komitean puheenjohtajana. Koska Pekka Aro oli korkea kansainvälinen virkamies, hänen kontaktinsa voitiin jäljittää nopeasti. Yhteensä 24 henkeä, useimmat YK:n palveluksessa, asetettiin heti karanteeniin. Toimi vaikutti ratkaisevasti jatkotoimiin.

Daron Acemoglu ja Simon Johnson kuvaavat tuoreessa kirjassaan Valta ja edistys, kuinka vuodesta 2014 lähtien Kiinan alueelliset viranomaiset ovat lisänneet kysyntää kasvojen tunnistamisen ja muiden seurantateknologioiden osalta. Ne ovat halunneet estää ennakoita mahdollisia levottomuuksia. Kysyntä on suunnannut tutkimusta ja innovaatiota seurantateknologian suuntaan. Kun tuotteita on valmistunut, kysyntää on ollut muiden epädemokraattisten maiden taholta.

Tässä meidän arvomme törmäävät. On tärkeä puolustaa meidän arvojamme ja vahvistaa Euroopan suvereniteettia.

3. Ukrainan sota ja arvot.

Kun Venäjä hyökkäsi rajusti Ukrainaankin, se yhdisti Euroopan. Myös Suomessa päätöksenteko on ollut ripeää ja kokoavaa.

Vuoden 2022 kesäkuussa Windsorissa pyydettiin antamaa kolme syytä, miksi Suomen suuri kannanmuutos NATO-jäsenyyden osalta tapahtui niin nopeasti. Annoin kolme P:tä.

1. Putin, 2. People ja 3. Politics.

Erityinen tunnustus on annettava siitä, miten presidentti on johtanut, presidentti ja hallitus ovat toimineet yhteistyössä ja kuinka myös oppositiopuolueet olivat osa prosessia. Suomi haki jäsenyyttä ja teki sen yhtenäisenä. Suomi teki myös voitavansa, jotta Suomi ja Ruotsi kulkisivat yhtä jalkaa.

Ensin Ukrainan jälleenrakentamisesta. Entä nyt Ukraina?

Ukrainalaissyntyinen **Yuriy Gorodnichenko** on tunnetun Berkeleyyn yliopiston taloustieteen professori. Hän on arvostetuimpia nuoria ekonomisteja. CEPR, Center for Economic Policy Research on taas johtava eurooppalainen tutkimus(verkosto). CEPR kokosi Gorodnichenkon johtaman korkeiden asiantuntijoiden Ukraina-ryhmän. CEPR julkaisi raportin Ukrainan jälleenrakentamisesta, sen periaatteista ja toimintalinjoista. Gorodnichenko oli aikaisemmin julkaissut mm. artikkelin: ”From Russia with Love”. Se koski Suomen lamaa 1990-luvulla. Otsikko tulee elokuvasta, jonka nimi suomeksi käännettiin James Bond Istanbulissa.

Ukraina-raportin tärkeä johtopäätös on: Ei rakenneta Ukrainaa sellaiseksi, mitä se oli ennen sotaa. Tarvitaan syvät reformit, joilla irrottaudutaan neuvostoajan perinteestä. Rakennetaan täysimääräinen demokratia, jolla on vahvat instituutiot.

Raportti korostaa, että uudistukset tulee valmistella sodan aikana ja saattaa voimaan heti sodan jälkeen. Lakien ripeä voimaansaattaminen turvaa demokraattisen kehityksen ja estää maan "luisumisen Belarussin ja Lukashenkon sekä Unkarin ja Orbanin tielle". Asiantuntijat vastustavat myös reformeja, jotka lisäävät presidentin valtaa.

Professori **Barry Eichengreen**, Euroopan sodanjälkeisen jälleenrakentamisen ja Marshall-avun johtava asiantuntija oli työssä mukana. Hän korostaa, että Ukrainan pitää omistaa jälleenrakennusprosessi. Vastaanottajan tulee määritellä prioriteetit, mutta valvonta on lahjoittajamailla. EU:n ja sen jäsenmaiden työlistalla Ukrainan tukeminen pysyy pitkään.

Raportilla on myös selkeät viestit oikeusjärjestelmän osalta. Tarvitaan vahva korruption vastainen viranomainen. Voimakas kilpailupolitiikka on ydinasioita. Yksityistäminen huonosti suunniteltuna ja toteutettuna on ollut vain väylä oligarkkien äkkirikastumiseen.

YK:n äänestykset

Kun YK:n yleiskokous tuomitsi Venäjän hyökkäyksen, kannanoton puolesta äänesti 143 maata ja sitä vastaan 5. Lopputulos oli selvä maiden enemmistö. Äänestyksestä kuitenkin pidättäytyi 35 maata ja ne taas edustavan maailman väestön enemmistöä. Huolestuttava asia. Mukana oli suuri osa globaalien etelän maista, myös useimmat Afrikan maat.

Kysyin syytä Zimbabwessa yritysjohtajalta. Hän oli valkoista vähemmistöä ja taistellut Mugaben joukkoja vastaan. Yritysjohtaja antoi kolme syytä. Ensimmäinen teillä Euroopassa siirtomaavaltojen historia. Toiseksi kun vapautustaistelut alkoivat, lännestä he saivat enintään henkistä tukea, mutta Venäjältä ja Kiinasta aseita. Kolmanneksi: Kun jälleenrakentamiseen tarvittiin pääomia, länsimaat pitivät riskejä liian suurina. "Missä te olitte?"

4. Ilmasto

Nyt ei ole aika syventää tuota jakoa, vaan estää sen syveneminen.

Ilmastomuutos on tragedia, joka näkyy horisontissa. Meidän on toimittava yhdessä. Eurooppa on ollut tässä johtava voima. Tärkeää, mutta se ei riitä. Olemme 9 % maailmantaloudesta. Kun ongelma on globaali, tarvitaan globaalit toimet. "Jos Kiina ja

Intia ovat ilmastotoimien ulkopuolella, lopulla ei ole juuri merkitystä”, sanovat asiantuntijat Ranskan presidentille tehdyssä raportissa. Se liioittelee, mutta ei paljon.

Jos ilmastokamppailua ei käydä yhdessä, sitä ei voi voittaa. Pariisin sopimus vuodelta 2015 antaa hyvän pohjan, koska se sitoo 194 maata.

Mitä nyt on tehtävä?

1. **Tarvitaan poliittisia päätöksiä.** Yksi joukossa hiilivero, jonka Suomi hyväksyi ensimmäisenä.
2. **Tarvitaan massiivinen siirtyminen hiilineutraaliin suuntaan.** Se edellyttää suuria investointeja eivätkä valtioiden rahat riitä. Yksityinen pääoma on tärkeässä asemassa.
3. **Jotta yksityistä rahoitusta voidaan saada ja suunnata se oikein, tarvitaan avointa ja läpinäkyvää yritysten kestävyysraportointia, ei viherpesua.**

Tarvitaan globaali perustaso. Globaali ongelma, globaali ratkaisu.

Tässä EU voi tehdä enemmän. Ei monimutkaista ja päällekkäistä raportointia.

Kun on globaali lattia kaikkialla, jotkut maat voivat edetä sitä pitemmälle, yhteensopivin ratkaisuin.

Yhteisen perustason luomiseen tarvitaan globaali etelä, Kiina, Intia, Afrikka, kaikki, kehittyneiden maiden lisäksi.

Tänä kesänä on merkittävästi edistytty. Globaali ratkaisu on mahdollinen. EU voi tehdä paljon yhteisten ratkaisujen puolesta.

Kiitos.